

Thuiswerken vóór, tijdens en ná de coronacrisis

Voor de coronacrisis werd gemiddeld bijna 4 uur per week thuisgewerkt. Naar verwachting wordt dat 8 uur per week na de coronacrisis. Ondanks deze verdubbeling verwachten de meeste werkenden ook na de coronacrisis nog steeds het merendeel van de werktijd op de werkplek te werken.

De verwachte toename in thuiswerken verschilt per sector. Bij de financiële en zakelijke dienstverlening en de overheid is de verwachte toename het sterkst. In de bouw, de horeca en de zorg is de verwachte toename beperkt.

CPB Achtergronddocument

Egbert Jongen, Paul Verstraten,
Christian Zimpelmann (IZA – Institute of Labor Economics)

1 Inleiding

Naar verwachting wordt er na de coronacrisis twee keer zoveel thuisgewerkt als voor de coronacrisis, maar vindt de meeste werktijd nog steeds op de werkplek plaats. Veel werkenden en werkgevers hebben tijdens de coronacrisis veel ervaring opgedaan met thuiswerken, en ook geïnvesteerd in de faciliteiten om dat mogelijk te maken. Volgens het schaarse onderzoek naar de relatie tussen thuiswerken en productiviteit blijkt ook dat thuiswerken, binnen grenzen, de productiviteit kan verhogen. Uit enquêtegegevens van het LISS-panel¹ blijkt dat werkenden verwachten dat ze ook na de coronacrisis gemiddeld meer thuiswerken. Voor de uitbraak van corona werd gemiddeld bijna 4 uur per week thuisgewerkt. De verwachting is dat dit na de coronacrisis 8 uur per week wordt. Hoewel dit een forse toename is, zal het merendeel van de gewerkte uren dan nog steeds op de werkplek plaatsvinden. De toename in thuiswerken verschilt verder per sector: in de bouw, de horeca en de zorg is de toename in thuiswerken naar verwachting beperkt, vanwege de aard van de werkzaamheden.

Tijdens de eerste lockdown nam thuiswerken een hoge vlucht, ook in december is het thuiswerken weer toegenomen. Vanwege de contactbeperkende maatregelen wordt er sinds het uitbreken van de coronacrisis veel meer thuisgewerkt dan voor de coronacrisis. Na het einde van de eerste lockdown nam het aantal uren thuiswerken tussen juni en september af. Maar in december, met daarin de tweede lockdown, is het aantal uren thuiswerken weer toegenomen ten opzichte van september.

2 Ook na coronacrisis veel meer thuiswerken

Volgens enquêtegegevens van het LISS-panel neemt het gemiddeld aantal uren dat wordt thuisgewerkt naar verwachting toe van 3,8 uur per week voor de coronacrisis naar 8,0 uur per week na de coronacrisis. We hebben de deelnemers aan het LISS-panel de vraag voorgelegd hoeveel uren per week ze op het werk ('buitenshuis') werkten voor de coronacrisis en hoeveel uren thuis. Vervolgens hebben we aan hen gevraagd hoeveel uren ze verwachten na de coronacrisis op het werk en thuis te werken, gegeven dat ze in totaal net zoveel uren blijven werken als voor de coronacrisis.² Daaruit blijkt dat het aantal uren dat thuisgewerkt wordt naar verwachting zal toenemen van 3,8 uur per week naar 8,0 uur per week (een kwart van de gemiddelde werktijd), meer dan een verdubbeling (+111%), zie Figuur 2.1.^{3, 4}

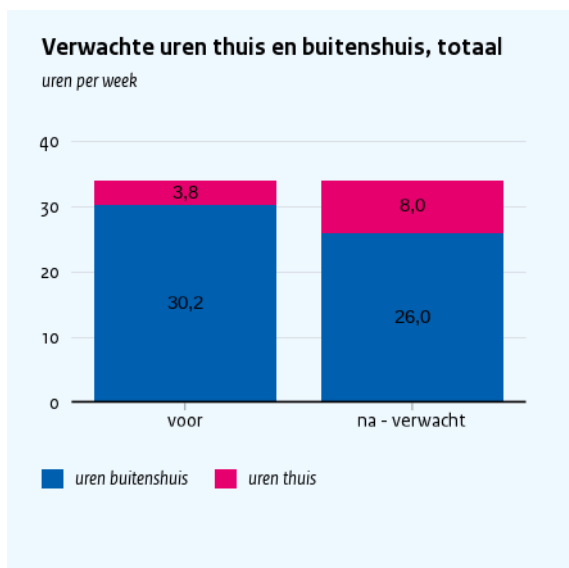
¹ Het LISS-panel is een representatieve steekproef van 4500 Nederlandse huishoudens, uitgevoerd door CentERdata ([link](#)). In deze publicatie is gebruikgemaakt van enquêtes die zijn uitgezet in maart, april, mei, juni, september en december. We zijn Miquelle Marchand van CentERdata bijzonder dankbaar voor de snelle verwerking van de data. Voor een analyse van de data uit de enquêtes voor maart-juni, zie H.-M. von Gaudecker, Holler, R., Janys, L., Siflinger, B. en C. Zimpelmann, 2020, Labour supply during lockdown and a "new normal": The case of the Netherlands, IZA Discussion Paper No. 13623, Bonn ([link](#)). Bij voorkeur gebruiken we in onze publicaties data van het CBS en het UWV, omdat daarbij veel aandacht wordt besteed aan representativiteit en consistentie met andere reeksen. Maar daarnaast gebruiken we ook andere bronnen, bijvoorbeeld omdat deze eerder inzicht geven in bepaalde ontwikkelingen, zoals in dit geval een recente enquête van het LISS-panel.

² Wanneer het totaal aantal gewerkte uren verschilde voor en na de coronacrisis kregen de deelnemers een foutmelding dat het totaal aantal uren niet hetzelfde is voordat ze konden doorgaan naar de volgende vraag.

³ Wanneer we de steekproef verdelen in personen die al wel en die nog niet thuis werkten voor de coronacrisis, zien we voor beide groepen een vergelijkbare toename in het gemiddeld aantal uren dat naar verwachting thuis gewerkt zal worden na de coronacrisis.

⁴ Volgens de deelnemers aan de enquête van het Mobiliteitspanel Nederland van het KIM zal het aantal thuisgewerkte uren toenemen van gemiddeld 3 uur per week voor corona naar 6 uur per week na corona (notitie "Thuiswerken tijdens en na de coronacrisis" van het KIM, 2021). Er zal altijd de nodige steekproefonzekerheid bestaan in enquêtes, beide enquêtes geven wel aan dat er minimaal sprake zal zijn van een verdubbeling van het aantal uren thuiswerken.

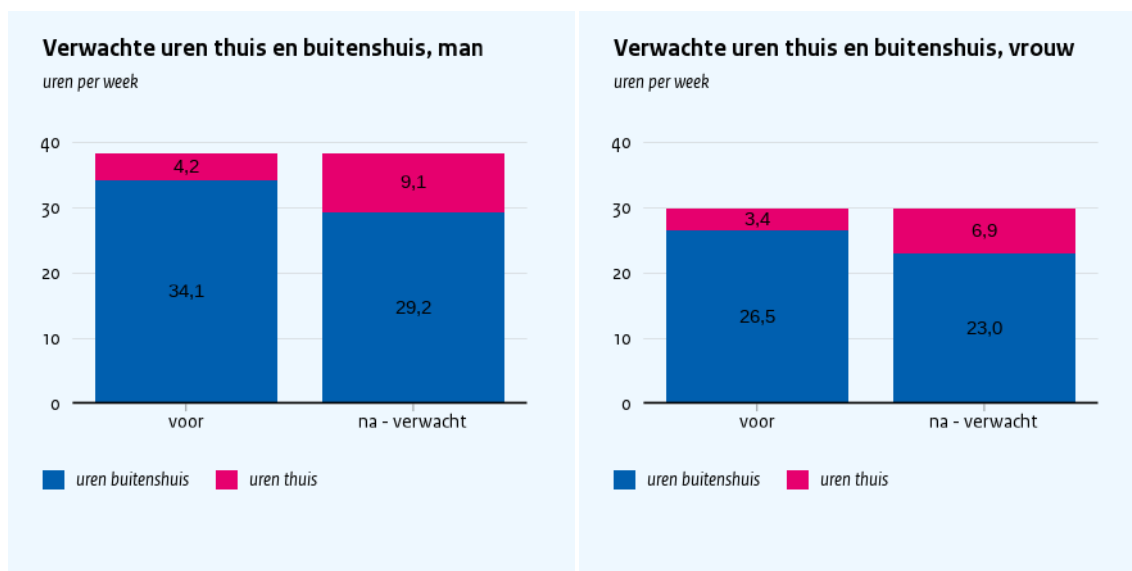
Figuur 2.1 Gewerkte uren per week buitenshuis en thuis: voor coronacrisis en verwacht na coronacrisis

Bron: LISS-panel.

Zowel mannen als vrouwen gaan naar verwachting meer dan twee keer zoveel thuiswerken na de coronacrisis (figuur 2.2). Mannen werkten voor de coronacrisis 4,2 uur per week thuis, en gaan naar verwachting na de coronacrisis 9,1 uur per week thuiswerken (+117%). Vrouwen werkten voor de coronacrisis 3,4 uur per week thuis, en gaan naar verwachting na de coronacrisis 6,9 uur per week thuiswerken (+103%).

Figuur 2.2 Gewerkte uren per week buitenshuis en thuis: voor coronacrisis en verwacht na coronacrisis naar geslacht

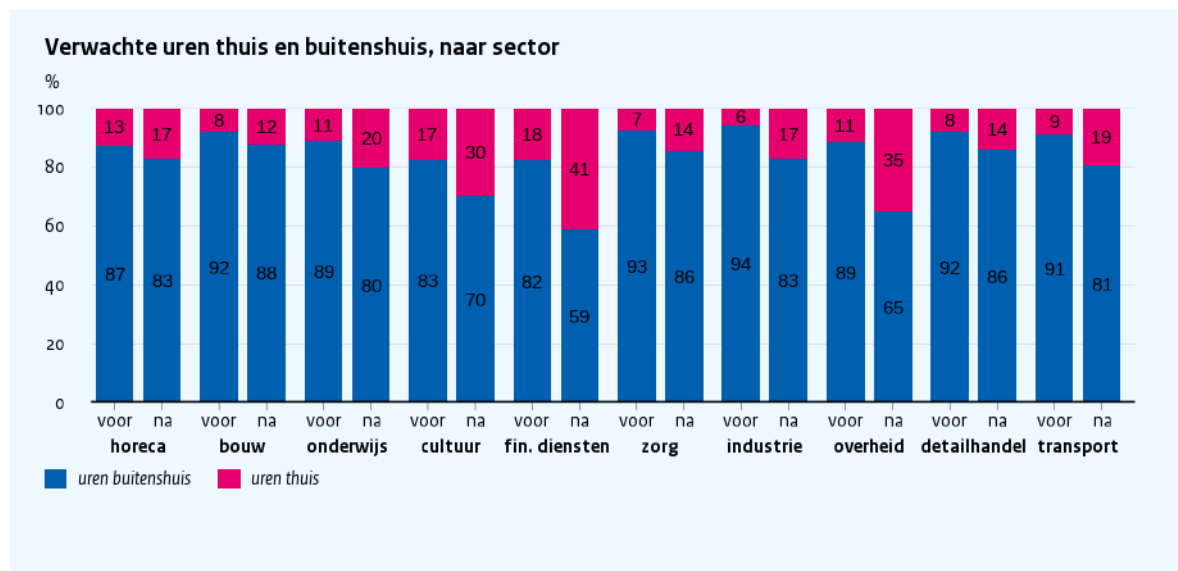

Bron: LISS-panel.

De mate waarin men verwacht meer thuis te werken na corona verschilt sterk tussen sectoren (figuur 2.3). In alle sectoren neemt naar verwachting het aandeel uren dat thuisgewerkt wordt na corona toe, ten opzichte van de situatie voor corona. Vooral bij de overheid (+24%-punt) en in de financiële en zakelijke dienstverlening (+23%-punt) neemt het aandeel uren dat thuisgewerkt wordt naar verwachting flink toe. Dit zijn ook sectoren waarvoor corona al relatief veel werd thuisgewerkt, en waar dat ook relatief gemakkelijk kan (zie beneden). De toename is naar verwachting een stuk kleiner in de horeca (+4%-punt), de bouw (+4%-punt),

de detailhandel⁵ (+6%-punt) en de zorg (+7%-punt). Gegeven de aard van het werk in deze sectoren ligt een kleinere toename van thuiswerken hier ook voor de hand, alhoewel er in de horeca voor corona gemiddeld toch wel redelijk wat uren werden thuisgewerkt.⁶ Het onderwijs (+9%-punt), de communicatie en transport sector (+10%-punt), de industrie (+11%-punt) en de cultuursector (+13%-punt) zitten tussen deze groepen in.

Figuur 2.3 Aandeel gewerkte uren buitenshuis en thuis: voor coronacrisis en verwacht na coronacrisis naar sector

Bron: LISS-panel.

Als werkenden vrij zouden kunnen kiezen, zouden ze gemiddeld graag 9,0 uur per week thuis werken na de coronacrisis, 1 uur meer dan ze verwachten te gaan thuiswerken na de coronacrisis (figuur 2.4). We hebben de deelnemers aan het LISS-panel ook gevraagd hoeveel uren ze na corona thuis zouden willen werken. Na corona zouden zij gemiddeld graag 9,0 uur per week thuis werken, dat is maar 1 uur meer dan ze verwachten thuis te gaan werken na corona.^{7, 8} Dit geeft aan dat werkenden bij voorkeur gemiddeld meer uren buitenshuis willen werken dan thuis, het gewenste aantal uren buitenshuis na corona is met 25 uur per week nog steeds een stuk groter dan de 9 uur per week thuis.

Werkenden verwachten blijkbaar relatief weinig belemmeringen bij het structureel meer thuis werken, bijvoorbeeld van hun werkgever.⁹ Gevraagd naar welk percentage van de werkzaamheden thuis kunnen plaatsvinden, zien we ook dat personen gemiddeld niet meer willen thuiswerken dan mogelijk is gegeven de aard van de werkzaamheden (vergelijk de aandelen thuiswerken na corona in figuur 2.3 met de aandelen in figuur 2.5).

⁵ Daarbij is het belangrijk te beseffen dat ook online detailhandel vaak buitenshuis plaatsvindt.

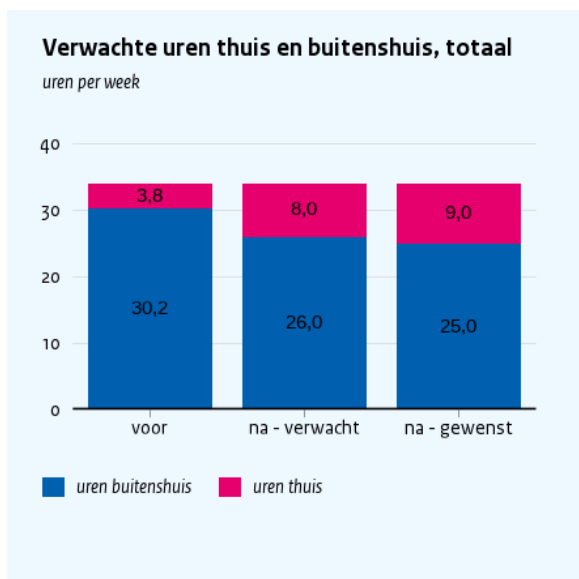
⁶ Horeca is daarbij inclusief catering.

⁷ Voor zowel mannen als vrouwen is het verschil tussen de verwachte uren thuiswerken na corona en de gewenste uren thuiswerken na corona ongeveer 1 uur per week.

⁸ Volgens de notitie "Thuiswerken tijdens en na de coronacrisis" vindt het KIM (2021) dat ongeveer 75% van de thuiswerkers tijdens de coronacrisis een positieve ervaring met thuiswerken heeft, 25% heeft een neutrale of negatieve ervaring met thuiswerken (enquête van het Mobiliteitspanel Nederland).

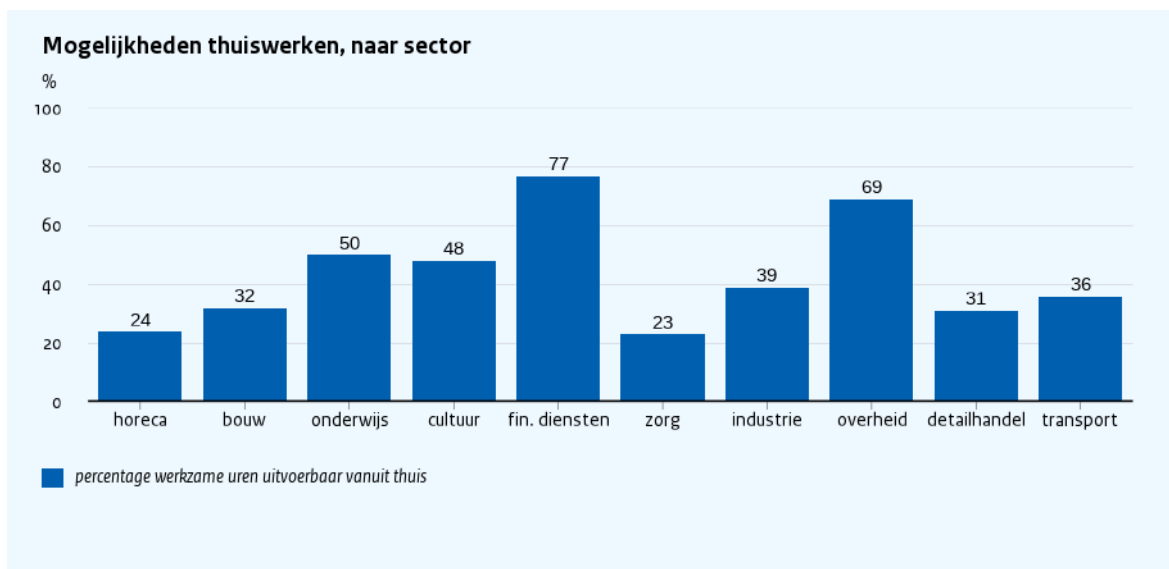
⁹ Wat betreft het verschil tussen het verwachte aantal uren thuiswerken na corona en de gewenste uren thuiswerken na corona valt op dat het verschil relatief groot is bij de overheid, waar ze nog 2,2 uur meer per week zouden willen thuiswerken dan verwacht, en de industrie, waar ze nog 1,5 uur meer per week zouden willen thuiswerken dan verwacht. In deze sectoren spelen restricties van de werkgever en/of de aard van het werk blijkbaar een relatief belangrijke rol.

Figuur 2.4 Gewerkte uren per week buitenshuis en thuis: voor corona, verwacht na corona en gewenst na corona

Bron: LISS-panel.

Figuur 2.5 Aandeel werkzaamheden dat thuis gedaan kan worden, per sector

Bron: LISS-panel.

Werkgevers hebben doorgaans weinig te verliezen bij een toename in thuiswerken, volgens de empirische literatuur leidt thuiswerken meestal tot een hogere productiviteit. Zo blijkt uit onderzoek van Bloom et al. (2015)¹⁰ dat callcenter medewerkers gemiddeld 13% productiever zijn als zij thuis werken in plaats van in het bedrijfspand. Deze productiviteitswinst ontstaat voor 9% door een toename van het aantal effectieve werkuren en voor 4% door een efficiënterewerkwijze. In een onderzoek van Kazekami (2020)¹¹ – gericht op werknemers uit diverse economische sectoren, en daarmee meer representatief – wordt de productiviteitswinst geschat op 1,26 euro per extra uur thuiswerken. Ook Harker Martin en MacDonnell

¹⁰ Bloom et al. (2015). Does working from home work? Evidence from a Chinese experiment. *The Quarterly Journal of Economics*, 130(1), 165-218.

¹¹ Kazekami, S. (2020). Mechanisms to improve labor productivity by performing telework. *Telecommunications Policy*, 44(2), 101868.

(2012)¹² constateren op basis van verscheidene empirische studies dat er een positief verband bestaat tussen telewerken en productiviteit. In de literatuur worden meerdere oorzaken voor deze hogere productiviteit genoemd. De meest genoemde factoren zijn een beperktere reistijd (Kazekami, 2020), een verhoogd welzijn (Bosua et al., 2012)¹³ en een geringer aantal onderbrekingen door collega's (Bailey en Kurland, 2002)¹⁴.

De productiviteitswinst van telewerken vereist echter wel dat aan bepaalde randvoorwaarden is voldaan en kent bovendien beperkingen. Onderzoek toont aan dat een goede IT-infrastructuur (Bosua et al., 2012) en een goed ingerichte thuiswerkplek (Nakrošienė et al., 2019)¹⁵ belangrijke vereisten zijn om productief op afstand te kunnen werken. Werkgevers en werknemers hebben hier in de afgelopen periode veel in geïnvesteerd. Beide studies stellen daarnaast dat ook een goede vertrouwensrelatie met de manager een rol speelt: managers met een meer traditionele stijl van leidinggeven voelen zich minder comfortabel bij het telewerken, dit komt de productiviteit niet ten goede. Dit neemt aan belang toe bij thuiswerken. Er zijn bovendien ook studies die afnemende meeropbrengsten van telewerken constateren, zoals Kazekami (2020). Dit is mogelijk te verklaren doordat een bepaalde minimale hoeveelheid aan *face-to-face* contact nodig is om tot een goede werkrelatie te komen (Coenen en Kok, 2014)¹⁶ en doordat met name impliciete kennis zich niet eenvoudig laat verspreiden via digitale kanalen (Lee et al., 2007)¹⁷.

3 Weer toename in thuiswerken in december

Na het einde van de eerste lockdown in mei nam het aantal uren thuiswerken af. In december, met daarin de tweede lockdown, nam het aantal uren thuiswerken weer toe (figuur 3.1). Tijdens de eerste lockdown nam het aantal uren thuiswerken sterk toe. Na het einde van de eerste lockdown nam het aantal uren thuiswerken af.¹⁸ In december, met daarin de tweede lockdown, nam het aantal uren thuiswerken juist weer toe. Ook zien we dat het totaal aantal gewerkte uren (buitenshuis en thuis samen) vanaf mei weer toenam, en zelfs tussen september en december. Bij de toename tussen september en december is het echter belangrijk te beseffen dat december altijd een maand is waarin veel uren gewerkt wordt.^{19, 20}

¹² Harker Martin, B. and MacDonnell, R. (2012), "Is telework effective for organizations? A meta-analysis of empirical research on perceptions of telework and organizational outcomes", *Management Research Review*, Vol. 35 No. 7, pp. 602-616.

¹³ Bosua, R., Gloet, M., Kurnia, S., Mendoza, A., & Yong, J. (2012). Telework, productivity and wellbeing. Institute for a Broadband-Enabled Society.

¹⁴ Bailey, D. E., & Kurland, N. B. (2002). A review of telework research: Findings, new directions, and lessons for the study of modern work. *Journal of Organizational Behavior: The International Journal of Industrial, Occupational and Organizational Psychology and Behavior*, 23(4), 383-400.

¹⁵ Nakrošienė, A., Bučiūnienė, I. and Goštautaitė, B. (2019), "Working from home: characteristics and outcomes of telework", *International Journal of Manpower*, Vol. 40 No. 1, pp. 87-101.

¹⁶ Coenen, M., & Kok, R. A. (2014). Workplace flexibility and new product development performance: The role of telework and flexible work schedules. *European Management Journal*, 32(4), 564-576.

¹⁷ Lee, H., Shin, B., & Higa, K. (2007). Telework vs. central work: A comparative view of knowledge accessibility. *Decision Support Systems*, 43(3), 687-700.

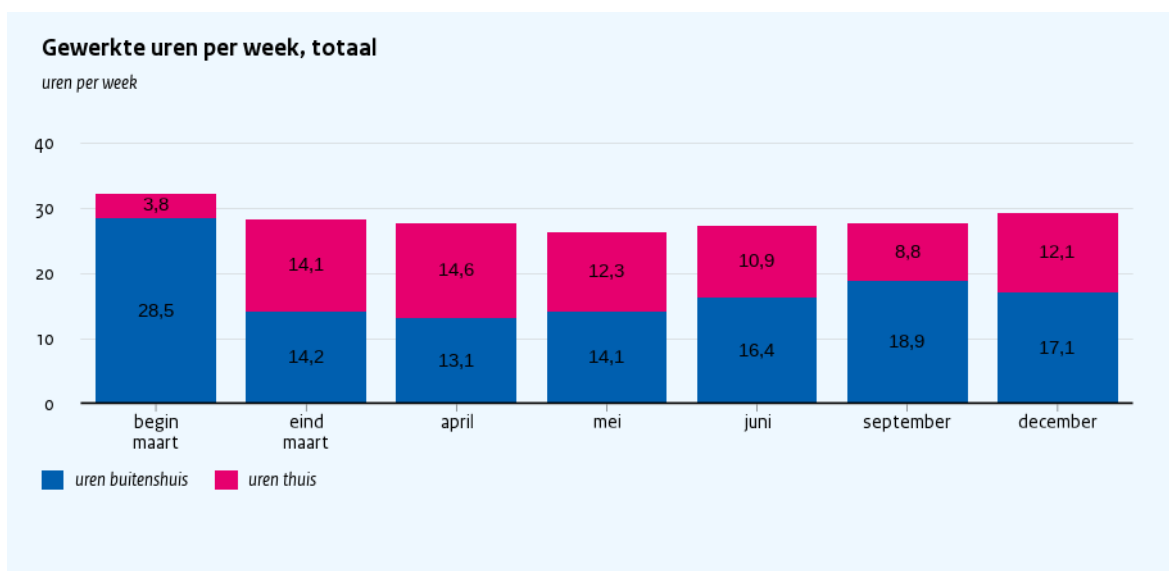
¹⁸ In de notitie "Thuiswerken tijdens en na de coronacrisis" vindt het KIM (2021) een afname in het aandeel thuiswerkers tussen maart/april en september/oktober (de laatste enquête van Mobiliteitspanel Nederland).

¹⁹ Uit informatie van het CBS over de periode 2014-2019 blijkt dat in de maand december gemiddeld 1,8 uur per week meer wordt gewerkt dan in de maand september.

²⁰ Daarbij is de meting voor begin maart wel met de nodige onzekerheid omgeven. Het aantal gewerkte uren begin maart is eind maart retrospectief gevraagd. Het risico daarbij is dat personen vergeten dat ze toen wellicht een dag of meerdere dagen verlof hebben opgenomen of ziek zijn geweest. De kans daarop is kleiner wanneer personen gevraagd wordt hoeveel uren ze de afgelopen week hebben gewerkt. Vergelijken we de daling in het LISS-panel van begin maart tot en met april met de daling in de [Enquête Beroepsbevolking](#) (EBB), dan zien we in het LISS-panel (-14%) een grotere daling dan in de EBB (-10%).

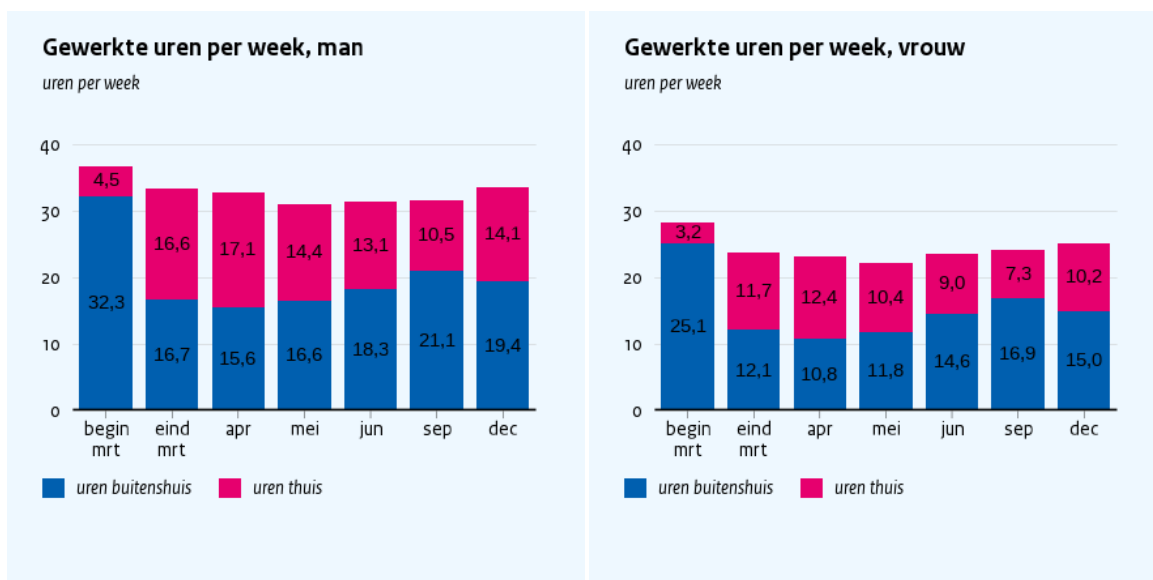
We zien bij mannen en vrouwen een vergelijkbaar patroon wat betreft het aantal uren thuiswerken over de periode begin maart-december (figuur 3.2). Zowel bij mannen als bij vrouwen zien we eerst een forse stijging in het aantal uren dat thuis gewerkt wordt tijdens de eerste lockdown. Het aantal uren thuiswerken neemt vervolgens af na het einde van de eerste lockdown, maar loopt in december weer op.

Figuur 3.1 Gewerkte uren buitenshuis en thuis: begin maart-december

Bron: LISS panel.

Figuur 3.2 Gewerkte uren buitenshuis en thuis: begin maart-december naar geslacht

Bron: LISS panel.